В темну кімнату крізь позамерзалі вікна світить місяць. Великі шиби уквітчалися голчастою сосниною, перистим папоротником, шовковою травою і всякими іншими дивовижними візерунками, що вишив та вимережав славний морозенко; можна було подумати, що то справді був крижаний будинок північної чарівниці-царівни, а не кватиря земського вчителя Петра Недбая, в якій ради святого вечора забув протопити шкільний сторож дід Гордій. Сам Недбай лежав у темному кутку на ліжкові, закинувши ноги на бильця, солодко марив про те, що добре було б піти в хату до якого-небудь селянина і повечеряти кутею з медом та пиріжками. Зародилася в його така думка зразу після пісного обіду, дедалі виринала все ясніше і під вечір, коли під грудьми почало щось ссати, вона так засіла в голові, що нічого іншого туди ніяк не можна було упхнути. Коли ж ніхто не прохав його на вечерю, а самому втручатися в чужу сім’ю в цей святий вечір йому не хотілось. Тяжко вгадати, чим закінчилися б його думки, коли б під вікнами не зашуміли чиїсь сани і перед самими дверима школи не почулося голосне "тпру". Думка, що сльотою прив’язла, зразу полинула од Недбая, і він, піднявши голову, поглянув стурбовано крізь мерзлі вікна, та нічого не побачив. Тим часом заскрипіли в коридорі заморожені чоботи, і в кімнату помалу всунулась довжелезна постать у кобеняці і в сивій шапці.

— Чи є хто в хаті? — почувся ніжного тембру високий голос. Недбай схопився з ліжка.

— Земляк! — радісно крикнув він на всю кімнату, впізнавши по голосові гостя.— А ти ж казав, що на свята до батьків поїдеш?

— Ні, братухо, не вдалося, чорт би його забрав,— голосно одповів той, стягуючи з себе всяке барахло.— Та чого це в тебе темно? Давай світла! Не повезло, кажу, мені цими святами,— казав він далі,— зовсім уже був зібрався в дорогу, пішов у волость за жалуванням і тут тобі й скоїлась причина.

Засвітили лампу, і незграбна постать, вилізши із кобеняка, стала гнучким, високим хлопцем з худощавим делікатним лицем; сірі дитячі очі світилися щирістю і самі прохалися до серця. То був сусід по школі і товариш Недбая — Петльований. Сам Недбай, кремезний, опецькуватий хлопець з розкудовченим чубом і заспаними, трохи насмішкуватими карими очима, був прямою протилежністю гостеві.

Свіжий голос Петльованого зразу засипав тиху кімнату життям і звуками. Недбай поглядав приязно на товариша, слухав, всміхався.

— Так от і маю я святкувати в своїх Щупиках,— доводив краю своїй розмові Петльований.— Цими днями все-таки, було, загляне в школу то те, то інше, і воно немов веселіш було, а сьогодні, знаєш, кожне держиться своєї господи, і я увесь день сам собі, як неприкаяний ходю по спустілій школі; нема до кого словом обізватися, а ти ж знаєш мою вдачу: ніяк не всидю, щоб не поговорити з ким, А це перед вечором, як згадав, що скрізь тепер по хатах зайшло свято і люди кутю справляють, то з усіх кутків моєї школи повіяло такою нудьгою, що хоч собакою вий. То я й надумав: махну я до земляка, та просидимо вдвох з ним цей вечір, порозмовляємо щиренько, домівку згадаємо.

Через невеликий час Петльований скоренько ходив з кінця в кінець по кімнаті, розмахував руками й говорив безперестану. Недбай тим часом прийняв свою звичайну позу на ліжкові, стежив за товаришем лінивими, проте пильними очима і добродушно посміхався.

— Знаєш, їду оце я твоїм селом,— казав, граючи очима, Петльований, — а хлопчики по улицях шамотять по снігу з вузликами: вечерю носять до хрещених, і у мене зразу виринув у голові малюнок з дитячого життя мого: по хатах горять привітні вогники, на дорозі сніг яскриться, скрізь по улицях шумлять сани... ми з сестрицею їдемо своєю буланенькою, на одно око сліпенькою, веземо до бабусі вечерю. Нам чогось так весело, регочемося, борюкаємося на санях, конячку підхльоскуємо... ньо, маленька! ньо, сліпенька!, а вона, знаєш, так жваво головою потріпує,

тюпає собі... Що, може, не любо? — з щасливою усмішкою звернувся він до Недбая.

— Ні, нічого собі! — щиро сказав Недбай.— Ти, брат, щодо поезії, того... ну-ну, катай далі,— додав він, закурюючи цигарку й готуючись слухати далі.

Петльований соромливо осміхнувся і почав знову:

— І от вертаємося од баби додому, а вдома вже вечеряти збираються; в хаті, знаєш, прибрано, лавки вимиті, стіл засланий килимом, якого тільки в рокові свята виймає мати із скрині. По стінах скрізь розвішані рушники, чер-воні-червоні, аж по хаті від них видніє. На покуті стоять у сіні горщики з кутею та узваром. Перед іконами лампадка горить. Помолившись, розсаджуємося круг столу. Сім’я наша була велика, не вміщалася за столом, і мене з сестрою, як найменших у сім’ї, завше садовили обідати десь окремо, тепер же всі зсовувались, пускали і нас за стіл, і ми аж сяяли од щастя. Батько сидить на покуті, а перед ним височенна гора пиріжків, паляниць і всякого іншого добра; тільки голова його і виглядає із-за них. Він зовсім ховає голову й питає: "Чи бачите мене, діти?" — А ми вже знаємо, що треба казати: не бачимо, тату! — всі, як один, кричимо. "Пошли ж, боже, щоб і на той рік не побачили!" — "Пошли, боже!" — вигукуємо так, немовби ми були звідтіля за верству. А мати сидить край столу, зіперлася на руку, всміхається...

— Ні, що не кажи,— додав зітхнувши Петльований,— а в наших народних звичаях є багато чогось такого щирого, теплого...

У Недбая давненько вже почало знову ссати під грудьми, і він, мало слухаючи товариша, намагався пригадати, чи не залишився де-небудь у його який сухий калач або хоч шматок хліба.

"Коли б хоч кусок дерева погризти, аби не нудило так",— думав він; та він добре пам’ятав, що ще вчора ввечері він доїв останнього бублика. Ковтнув слину і став прислухатися знову до слів Петльованого.

Аж той чогось спинився, замовк, покліпав очима і, перемінивши голос і почервонівши, стиха промовив:

— Слухай, земляче, чи не знайшлося б у тебе того... чого-небудь іззісти, хоч хліба шматок... я, бачиш, сьогодні забув пообідати, так немов того...

Недбай підвівся з ліжка, почухав голову...

— Така, брате, справа, що хоч заріж — нічого не знайдеш,— винувато промовив він.

— Ага! — скоренько сказав Петльований і ще більше почервонів.— Ну, нічого, я так...

Недбай подумав, подумав і швидко майнув у двері, що вели до класу.

Петльований, здивований і зацікавлений, пішов слідом за ним.

Місяць світив у сумні вікна класу; темніли школярські парти довгими рядами, виглядала серед класу дошка. Недбай ходив поміж партами й шарив під ними руками.

В кімнаті вони стали розглядати, що попалося йому в руки.

В пригорщі у Недбая була ціла купа житніх сухарів, що покидали колись у класі школярі. Сухарі були цвілі, припали пилом і зовсім не мали вигляду шматка хліба; більш скидалися на шматки трухлої кори

або на куски жужелиці. Недбай уважно оглядав їх до світла, обдував з їх пил. Петльований, перехилившись через його плече, теж зазирав на їх і говорив:

— Покинь, їй-богу, покинь!

Недбай мовчки вибрав один сухар, і він затріщав у нього під міцними зубами.

— Можна! — весело кивнув він головою і протяг руку з сухарями до товариша.

— Чудний ти, їй-богу...— казав соромлячись той.

— Бери, бери! — весело казав Недбай.

Червоніючи й осміхаючись, Петльований протяг помаленьку делікатні свої пальці й потяг одного сухаря...

— Зажди трохи! — сказав Недбай.— Коли бал, так бал. У мене десь є олія, що купив староста для замазки на вікна: тепер вона якраз нам згодиться! — І через який час Недбай таскав із кухні маленький засмальцьований горщичок з олією.

Повечерявши та помолившись богу, шкільний сторож дід Гордій надів кожуха і вийшов з своєї хати, щоб іти на ніч до школи. Ступає собі Гордій помаленьку, рипить сніг під його чобітьми, дивиться на зоряне небо. "Так тихо, так ясно,— думає собі Гордій.— Справедливо, що святий вечір... Це ж недаром цієї ночі Христос нарождається".

Слава ті рожденному,

В яслі положенному,-

підспівує він собі стиха слова колядки.

"І як ото воно, сердешне, витримало під такий мороз у яслях! — дивується Гордій.— Сказано — святеє: і мороз не бере його..."

Підійшов до школи. У вікні в кватирі вчителя світиться... "Не спить іще,— думає він,— мабуть, сумненько одному на чужині..." Гордієві стало шкода молодого вчителя. "Ану, загляну, що там він робить, певне, десь книжечки свої читає. Двоє,— говорить сам собі Гордій, заглядаючи в шибку, в її маленький, незамурований краєчок.— Бач, щупинський учитель приїхав у гості... Що ж то вони собі роблять? Немовбито щось кушають..." — Гордій підводить до самої шибки старі, підсліпуваті очі.

"Охо-хо!..— зітхнув він.— Сухарики, сіроми, гризуть... І гість, і хазяїн... Оце так панська вечеря!.." Гордій одійшов од вікна, став на снігу серед стежки та й загадався. Потім ще раз зітхнув, повернувся і тихо, хитаючи головою, почовгав до своєї хати.

Незабаром дід Гордій стояв на порозі вчителевої кімнати з великим узлом у руці.

— Добрий вечір, з святим вечором будьте здорові! — вітав Гордій хлопців.— Вечерю вам приніс — не погордуйте.

Хлопці оторопіли. Гордій постановив вечерю на столі, а сам, хоч завше любив поговорити на ніч з учителем, тепер став казати на добраніч.

— Воно все рівно... за спасення душі...— бубонів він стиха, виходячи з кімнати.

1910